

ÚJ VÍVMÁNY: A TUDOMÁNYOS GICCS

(ABRAHAM A. MOLES: *A GICCS, A BOLDOGSÁG MŰVÉSZETE*)
(Gondolat, 1975.)

Sok könyvet írtak már a giccsről, de nekem még nem volt szerencsém olyanhoz, amit kielégítőnek, okosnak, eligazítónak találtam volna. Ezért vettem kézbe fokozott érdeklődéssel Moles könyvét: maga a név jó ajánlólevél, hiszen a szerző másfél évtizede írt s pár éve magyarul is olvasható könyve valóban úttörő volt a kibernetika és a művészet kapcsolatának terén (*Információelmélet és esztétikai élmény*. Gondolat 1973.). Igaz, annak a könyvnek van egy sereg olyan fejezete és alfejezete, amelyek szöszaporítása és matematikai képletgyűjteménye kissé riasztó a művészettel foglalkozók számára (talán egy hangmérnök hasznát vehette azoknak is), de a kibernetikai alapfogalmaknak a tisztázása és művészeti jelenségekkel kapcsolatos felhasználásának vázolója feltétlen hasznos olvasmánnyá tesz — ha nem is a nagyközönség számára. Vonzó Moles giccsről szóló könyvének képanyaga is: jól válogatott, a jelenséget töménységében illusztráló példatár sorakozik a könyvet lapozgató elé. Táblázatokban és grafikonokban is bővelkedik a könyv; ez is rokonszenves, hiszen egy ügyes ábra tömör szemléletességgel tud megvilágítani bonyolult dolgokat.

Hanem a könyv végigolvasása már nem a várt örömet hozta. A könyvjelzőként mellékelte „fülszöveg” szerint „lenyűgözően szellemes, könnyed hangvételi művében a giccs természetrajzát vázolja fel a szerző”. Ilyesmit kapunk, csak épp a jelzőket kell módosítani.

Moles nem határozza meg a giccset. Az egyetemes fogyasztásnak mint a polgári társadalom újabb fejlődésének a kereteiből indul ki, ebben a keretben vizsgálja az ember és a dolgok viszonyát. Voltaképp lélektani tipológiát használ (ennyiben pontos a mű eredeti címe: *A giccs lélektana*). A környezetében található mozgatható és mesterseges uton készült tárgyakhoz szerinte hét alapvető módon viszonyul az ember: aszketikusan (amikor ellenségnek tekint a dolgokat), hedonistaként (amikor a dolgokat az ember számára valónak tekint), agresszíven (amikor a tönkretétel a birtoklás módja), szerző módon (vagyis harácsolóként), szürrealista módon (amikor a tárgyak vonzóerejét a szokatlanság képezi), funkcionalista vagy kibernetikus módon (racionálisan) s végül giccsmódon (boldog tulajdonosként, esztétikai és funkcionális ürügyekkel, felhalmozóként, de átlagszituációban). Ez a felsorolás kissé ötletszerű, s így tetszés szerint bővíthető s a „giccsmódról” sem árul el sokat.

A giccs tipológiájának a vázolata című fejezet sem mond sokkal többet: valóban vázlat csupán; arról szól, hogy miképpen lehetne tipo-

logizálni a giccset. Mintegy véletlenül, szóba kerül a vallási giccs (kegytárgyak), azután pedig az, hogy meg kell különböztetni giccs-helyzeteket, -cselekedeteket és -tárgyakat. Még ennél is meglepőbb dolgok derülnek ki az elemi formákról: bizonyos görbék, amelyek a szecesszió stílusából származnak (?), leírhatók differenciál-függvényekkel (de minek?). Az anyagok ugyan nem elemi formák, de itt jelenti ki Moles azt a rég tudott dolgot is, hogy a giccs tárgy anyaga többnyire nem az, aminck látszik. A tárgycsoportok tipológiája a legkülönfélébb szempontokat keveri: értelmetlen halmozás, heterogén jelleg (?), antifunkcionalitás és „giccsHITELESSÉG” (ami a gyűjtögető felhalmozását jellemzi). Szemléltető példának egy 1890-es és 1960-as lakószoba tárgylistáját hasonlítja össze – összemérhetetlen dolgokat. Ez csak arról győz meg, hogy az akkori és a mai szoba különböző. (De kit kell erről győzködni?) Végül Moles azt állítja, hogy vannak a giccsben alapvető opozíciók, pl. egzotikum és szülőföld, hagyomány és science fiction (lúdtoll örökíró betéttel és rakéta alakú töltőtoll) stb. Ezt a „stb”-t én teszem hozzá, jelzésére annak, hogy szerzőnknek ez a listája is szabadon folytatható – vagyis ennek is elfelejtette meghúzni határait, megjelölni kritériumait.

A legtanulságosabb fejezet, ahol valóban lényeges szempontok szerepelnek, a giccs alapelveit foglalja össze: a meg nem felelés, a halmozás, a szinesztézia, a középszerűség és a kényelem elvét. Ezzel csak annyi a baj, hogy sok újat nem tudunk meg a giccsről. Amint az sem hangzik újnak, hogy a giccs a tömegekhez való alkalmazkodás jegyében születik és hat – ha csak nem új az olvasónak a Paretótól kölcsönzött szociológiai műszó erre: az ophelimitás.

A giccs fejlődéstörténetéből is csak annyit árul el a könyv, hogy diadala a polgárság felemelkedésével, életstílusa kialakulásával függ össze – bár „fellelhető minden korban és minden művészetben”. Ezt a semmitmondást aztán körökből és nyilakból, lépcsőtornyokból és grafikonokból álló illusztrációk is megkísérlik elmélyíteni – nem sok sikerrel. Okos gondolat egy van itt: a giccs és a 19. század második felében felvirágzó nagyáruház összekapcsolása; sajnos, nem elemzése.

Szó esik aztán a giccs építészeti megjelenéséről, mellékesen, majd az irodalmi giccsről, részletesen. Itt ismét van hasznos leírás: a giccs-regény struktúrájának a receptje (szellemes táblázattal) és ügyes példája. Az ellentéte ennek a zenei giccsről szóló fejezet, ahol a legfőbb problémát az okozza, hogy a szerző számára a szórakoztató zene minden fajtája egyenlő a giccsel; innen van, hogy a giccses zenei hatások tárában olyan eszközök és eljárások szerepelnek, amelyek „a” zenére általában jellemzők, pl. a ritmus, a modulációk, a dinamika kihasználása és kiterjesztése stb.

Moles szerint az antigiccs: a funkcionalizmus, a Bauhaus és örök-

sége. Ez a funkcionalizmus rövid diadalút után hamarosan válságba kerül, mert megjelenik a nagyáruház új változata: a szupermarket (előzménye a prisunic, az egységáras áruház.) A formatervező ettől fogva kénytelen giccset készíteni. Ennek a neogiccsnek most már a példatára sem meggyőző: német közvéleménykutatások anyagát ismerteti, de úgy tűnik, az abszolút avantgarde termékeken kívül mindent giccsnek tekint. (A bemutatott háztípusok között egy giccses sincsen, a legnagyobb tetszést kiváltó teáskannák egyike sem giccs!) Hogy a funkcionalizmus diadala idején (1930–50) a zenei giccs háborítatlanul virágzik – szerzőnk számára nem téma.

Végül – ismét jó gondolat! – a jelenkori giccs legfőbb általános jellemzőjeként azt jelöli meg, hogy együttesben jelentkeznek az áruházban is, a felhasználásban is. A jelenkori giccs fő típusának Moles a gadget-et teszi meg. Pontatlan azonban meghatározása: „leleményes tárgy, melynek rendeltetése az, hogy eleget tegyen a mindennapi élet bizonyos sajátos, apró funkcióinak”, példának a dugóhúzót hozza – ami azonban önmagában semmiképp sem giccs tárgy! De a többfunkciós gadget (hőmérős kezelőgomb, örökíró-zseblámpa-nagyító) már elfogadható tipikus giccs tárgyként.

Moles befejezésül azt hangsúlyozza, amit a gadget példáján is jelzett, hogy ti. a giccs egyetemes jelenség. Beszél még arról is, hogy ennek mi a jelentősége, de őszintén megvallva, nem értem szavait. Vagy tán az olvasó érti ezt: „Elegendő tehát kimutatnunk (a giccs) jelenlétét, s a jelenség máris felhívja magára figyelmünket, felfokozza esztétikai érzékenységünket a modern társadalom iránt.”?

Az utolsó példamondattal már jeleztem, hogy ezt a sok igaz közhellyel megtüzdelt, de vitatható megállapításban, kifogásolható okfejtésben vagy éppen értelmetlen zagyvaságban ugyancsak bővelkedő „eszmefuttatást” fölényes tudálékossággal és henye felületességgel veti oda az olvasónak szerzőnk. Csak egy példát az ezerből: „Más tárgyak is beférkőznek a lakásba, és kénytelenek beilleszkedni a már ott levők közé: a jövevények korlátozzák az eredetileg már ott levők ’zónáját’, összenyonják ’életterüket’ – ez a ’giccsfeszültség’ jele.” (44) „A túlhalmozás tehát dinamikus formát ölt (ti. a prisunic korszakban). A korábban említett ’giccsfeszültség’ (P_k), amely az átlagkiterjedéssel fordítottan arányos, ez esetben dinamikus jelenség, amely a mikro-funkciók motiváltságához kapcsolódik:

$$P_k = A/(v/n) = A n/v$$

n: a tárgyak száma; A: lakás (appartement);

v: térfogat (volume)” (133) Ha az első mondatot lefordítom, csak ennyit jelent: ha sok giccset vásárol össze valaki a lakásába, akkor ott fullasztón sok giccs lesz. Azt azonban matematikus sem tudja

megmondani, miképp lehetne ezt a „giccs-feszültséget” kiszámítani, mert nem világos, hogy az „A”-t milyen mértékegységben kell megadni (a tárgyak száma és a térfogat köbmétere még csak elképzelhető); de az sem derül ki, hogy miképp jelentkezik ebben a képletben a „mikro-funkciók motiváltsága”. És főképp: mi értelme lenne ezt a „giccsfeszültséget” precízen kiszámítani és más lakások „giccsfeszültségével” összevetni? Nyilvánvaló, hogy a „giccsfeszültség” lélektani adottságok függvénye — azok szóródása azonban semmiféle tanulságot nem nyújt azon kívül, hogy van ilyen ember is, meg olyan is.

Nos, Moles képletei, hangzatos megállapításainak matematikai „leírásai” pontosan arra valók, amire nagyképp, de alaposabb vizsgálatra teljesen értelmetlennek bizonyuló szakkifejezései (a giccsfeszültségen kívül a legszebbek: felismerés-vektor, adekvációs észlelés, elosztás algoritmus és — ez a legszebb! — neoautentikus), vagyis: tudományosan hitelesítsék a matematikai képletektől, grafikonoktól és idegen kifejezésektől megszédülő vagy éppen tudatlanságára rádöbbenő olvasó előtt hevenyészett, felületes ötletforgácsait.

★

A bevezetésként említett „fülszöveg” jelzőit tehát én úgy módosítanám, hogy „lenyűgözően szellemeskedő, nyegle hangvétellű” könyvről van szó. Joggal kérhető az olvasó, hogy akkor hát érdemes-e neki ekkora feneket keríteni. Magam is azt vélem, hogy rossz művekről inkább hallgatni kell. Ezúttal azonban érdemes szólni érdemben is a „műröl”, mert nézetem szerint korjelenségről van szó. Külföldön is elszaporodtak és, sajnos, nálunk is követőkre akadtak az efféle nyegle, áltudományos könyvek. Közös vonásuk, hogy fittyet hánynak a logikának, a korrekt érvelésnek. Moles is így tesz: a definíciót és a logikus, módszeres okfejtést, a racionális rendszerezést, mint korszerűtlen dolgot, elutasítja, és „szemantikai, integratív elemzésnek” minősítve a rendszertelenséget, ezen a jogcímen összehord tücsköt-bogarat témájáról. Kétségtelen, vannak ezek közt jó ötletek, szellemes gondolatok is — elszórtan. Az egész azonban áttekinthetetlen, zavaros szószaporítás. De a definíció (vagy legalább hipotézis) elutasítása is bosszút áll: a giccs számára hol konkrét tárgy, (kézelőgomb), hol zenei hatás, hol magatartás, hol meg éppen egyetemes jelenség. Értékszemelete szubjektív, önkényes: giccs Mozart *Kis éji zenéje* is, és a dugóhúzó is. A logika negligálása elképesztő: tipológiai sorait kritériumok nélkül rögtönzi — meg is maradnak az ötlet szintjén; de féltő, hogy lenyűgözött olvasók hamarosan bibliaként fogják idézni ezeket a taláalomra összehordott „rendszerezéseket”.

S itt a kulcs Moles könyvének jellemzésére — egyben tipológiájának kiegészítésére. A lenyűgözött olvasó, aki bedőlt Moles szemfény-

vesztő áltudományának, pontosan olyan, amilyen a giccstárgyak fogyasztója. De a könyv is olyan, hogy a giccs Moles által felsorolt jellemzői pontosan ráillenek: *nem felel meg* céljának és vállalt feladatának, *halmozza* a tudálékos közhelyeket és idézeteket, neveket, szak kifejezéseket és képleteket, *szinesztétikus*, mert lélektani, történelmi, szociológiai hivatkozásokkal éppúgy él, mint (zsurnaliszta) stilisztikai fogásokkal, *középszerűsége* (tömegeknek szól) és *kényelmet* ígérő előadása („könnyed hangvétel”) vitathatatlan.

★

Nos, ennyi „örömet” okozott mindössze: fölfedeztem benne annak prototípusát, ami Moles tipológiájából is hiányzik: a *tudományos giccset*. Csak azt nem tudom, minek kellett ezt magyarul kiadni. Netán a hazai „tudományos giccshangulat” növelése céljára?

MIKLÓS PÁL

STAUD GÉZA: *MAGYAR SZÍNHÁZTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA, I–II.*

(Magyar Színházi Intézet, Bp, 1975–1976.)

Egy-egy szakterület kutatója számára egy megbízható ágazati bibliográfia az igazán és alapvetően nélkülözhetetlen könyv. Staud Géza tudományos munkássága során immár másodízben vállalta, hogy egy viszonylag fiatal diszciplína, a magyar színháztudomány számára elvégi ezt a nem könnyű, néha meg éppen hálátlan feladatot. Először 1938-ban jelentetett meg egy *Magyar Színházi Bibliográfiát*, most pedig egy többszörösére bővített, gazdagított változatot.

A gyarapodás mindenekelőtt mennyiségileg szembeszökő. Míg a szerző az első mű egyetlen kötetébe 1560 tételt vett fel, addig most, a kétkötetes kiadványban 4500 tétel került feldolgozásra. Joggal vetődik fel a kérdés: hogyan és miért nőtt meg ilyen mértékben ez a szakirodalom, illetve, hogyan és miért változtak meg a gyűjtés, a besorolás szempontjai? Még indokoltabbá válik a kérdés, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az első változattal ellentétben ezúttal kimaradt a filmművészet szakirodalma, mert a szerző indokoltnak tekinthető megállapítása szerint „időközben a filmtörténet és a filmsztétika önálló és különálló tudománnyá nőtt fel”, s így a differenciálódás nagy területet szakított le a szélesebben értelmezett teátrális művészetek világából. Az a néhány mű viszont, amely a rádióval és a televízióval foglalkozik, nem emelhetne lényegesen a feldolgozott tételek számát.